

Nyanlända barn

TEXT Gunhild Westman, ordf. i Uppsalaföreningen för specialpedagogik, f.d. rektor för Centrala enheten för Specialpedagogik i Uppsala.

FOTO Karin Hallén Sahlin

Det finns tusentals nyanlända barn och ungdomar i Sverige. Många har kommit tillsammans med en eller båda föräldrarna, andra är ensamkommande. De har alla lämnat sitt tidigare hem, släktingar, grannar, skola och kamrater. De kan ha upplevt krig och strider på nära håll och många har haft en farofylld resa till Sverige. Nu är de tillfälligt framme. De bor i en ort, där människor pratar ett språk som de inte förstår och där mycket är annorlunda mot "hemma".

De nyanlända barnen har sedan 1 juli 2013 rätt till en likvärdig utbildning enligt skollagen. De har rätt till utbildning i förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola och sameskola och till särskilt stöd. Sedan 2014 gäller det även i förskolan om förskoleplatsen behövs för föräldrarnas arbete. De beskrivs som papperslösa i skollagen och som asylsökande i andra sammanhang.

Jag börjar med att fokusera på nyanlända barn i åldrarna två till och med tolv år, som är i behov av särskilt stöd. Vad behöver de för stöd? Vad finns det för lämpligt pedagogiskt stöd för dem? I många kommuner arbetar speciallärare, specialpedagoger, förskole- och grundskollärare, lärare i svenska som andraspråk och möjligen någon socialsekreterare, som har utbildning i lekarbetspedagogik. Lekarbete är en evidensbaserad metod inom specialpedagogiken och den har i flera kommuner använts som stödmetod för nyanlända barn från krigshärjade länder.

Leken är barns medfödda sätt att skapa mening och struktur i sina upplevelser och att stärka sin kompetens

att planera och styra sina handlingar. Det är styrkt i forskning och beprövad erfarenhet av Catherine Garvey, Daniel Stern, Donald Winnicott och Lev Vygotskij. Lev Vygotskij skre att ett barn behöver uppleva en händelse två gånger för att förstå den, först en gång i verkligheten, sen en gång i leken. Leken är barnets approximativa utvecklingszon. Donald Winnicott skrev: ”Motsatsen till lek är inte arbete utan tvång.” En del barn behöver stöd av en vuxen för att kunna använda leken och det kreativa skapandet för lärande och utveckling. Det får barnet i lekarbete. Forskning visar att lekarbete stöder barnets utveckling av social kompetens, språkförmåga och självkänsla. Barnen tycker om att ha lekarbete och längtar ofta till nästa gång.

Metoden används i förskolor och skolor i många kommuner, bland annat i Söderhamn. Många barn, som bott på asylboendet där, har fått lekarbete efter att läkare har remitterat dem. Det finns beskrivet av specialpedagog Laila Lindberg med drygt trettio års erfarenhet av arbete med metoden. Den gäller bland annat lekarbete med barn med krigsupplevelser från Bosnien och Kosovo under 90-talet. (Se litteraturlistan

Abdulla 15 år berättar om hur han kom till Sverige med sin mamma och tio syskon. Hans pappa och två syskon är kvar i Somalia.

Mohammed 8 år har fått veta att familjen fått uppehållstillstånd i Sverige och målar svenska flaggor.

i slutet av artikeln.) Hur kan lekarbete vara en så bra metod för nyanlända barn i behov av särskilt stöd och även för andra barn?

Vuxendeltagande lek

Lekarbete är en evidensbaserad metod inom förskola och skola. Lekarbetspedagogen skapar tillsammans med barnet en ostörd och trygg situation med tydliga ramar. Barnet väljer vad det ska använda av lekmaterial eller av materialet för att måla och teckna och vad det ska göra. Pedagoger deltar som intresserad observatör och bekräftar med ord det hen ser att barnet ritar eller målar. Om barnet leker, bekräftar hen barnets lekhandlingar, beskriver kort med ord vad hen ser att barnet gör i leken, eller deltar som lekpartner i leken på barnets initiativ och med barnet som idégivare och ”regissör”. ”Jag var mamma och du var storasyster”. Barnet har ofta lekarbete i 30 minuter en gång i veckan under en period, som varierar i längd efter barnets behov.

Inom skolan väljs lekarbete som specialpedagogisk insats för barnet/eleven i elevvårdskonferens, elevhälsoteam, etc. efter att vårdnadshavare och sedan barnet/eleven besökt lekarbetsrummet och godkänt förslaget. Det sker på motsvarande sätt inom förskolan, socialtjänsten, asylhälsovården, på HVB-hem, lekterapi på sjukhus och flera platser, där lekarbete används i arbetet med barnen.

Nyanlända barn kan inte svenska och lekarbetspedagogen kan inte barnets hemspråk. Då gäller det för den vuxne att visa sitt intresse och att bekräfta barnets lekhandling non-verbalt. Laila Lindberg pekade på det barnet gjorde, böjde sig särskilt fram för att titta noga, log mot barnet, etc. Hon sa också några ord på svenska, samma varje gång i början och utökade sedan antalet ord. Hon använde tolk i samtal med föräldrar och vid första samtalet med barnet, om det behövdes, men aldrig i lekarbetet.

Barns lekutveckling

Lekförmågan är medfödd. Barnet behöver stimuleras av vuxna eller äldre barn för att självt börja leka. Lekträningen kan till exempel börja i samband med att den vuxne byter blöja på barnet och samtidigt skojar med barnet, barnet ler och den vuxne skojar igen, osv. Turtagning tränas och likaså samförstånd, det vill säga barnet och den vuxne är överens om handlingen. Samtidigt tränas ömsesidighet, vilket står för att i leken är man jämlika, båda är viktiga för att leken ska bli till och sedan fortsätta. Barn börjar kunna leka med varandra vid omkring ett och ett halvt års ålder. Först är det ofta bredvid-lek, barnen leker samma lek, sedan blir det låtsaslek och barnen har olika roller. I leken ”inskolas” barnet i ett förhållningssätt som karaktäriseras av

turtagning, samförstånd och ömsesidighet. Det förhållningssättet gäller även beslutsfattande, röstning inom demokratiska beslutsorgan som riksdagen, kommunala styrelser och elevråd. Låtsasleken förbereder och stöder barns utveckling att bli medborgare i en demokrati. Det gäller även nyanlända barn.

Nyanlända barn kan ha blivit försenade i ”inskolningen” att låtsas leka under flykten eller i hemlandet. Det kan medföra att de verkar något sena i lekutvecklingen. Pedagoger och andra kan och bör träna turtagning och sedan samförstånd genom att hen och barnet rullar en boll till varandra eller leker ”gömma”. I den leken utvecklas barnets förståelse av att saker och även människor och djur finns, även om jag inte ser dem. Det kallas att barnet utvecklar objektskonstans. Det ger sannolikt barnet en känsla av tillförlit och trygghet. Även något äldre barn kan känna viss trygghet, när de får den insikten bekräftad. ”Morfar finns fortfarande, fast jag inte ser honom och inte kan träffa honom”. I leken kan barnet flyga och hämta honom och hans lastbil.

Barnets hjärna utvecklas snabbt under de första åren. Nervtrådarna myeliniseras och antalet neuroner ökar. Barnets mantra är ”Se mig, se mig”, skriver Hugo Lagercrantz, Karolinska institutet. Utvecklingen är beroende av miljön och främst av hur för barnet betydelsefulla personer svarar upp på barnets eller ungdomens behov av gensvar och stimulans. Hjärnceller ska vara aktiva för att utvecklas. ”Use it or lose it.” Sannolikt har lekandet och det kreativa skapandet stor, positiv inverkan på hjärnans utveckling. Det finns inte så mycket forskning om det, tyvärr. Hjärnan bedöms nå vuxenkapacitet vid 25-27 års ålder.

Lekarbete med barn, som upplevt krig och flykt

Laila Lindberg berättar i boken Att leka och rita, barns försök att förstå en obegriplig omvärld, (2014) om Kaltrina, 11 år från Kosovo. Laila träffade henne första gången i oktober 2007 och antecknade följande vid första lekarbetstillfället: ”Kaltrina satte sig vid dockskåpet och började möblera och placerade ut smådockorna i köket runt marbordet.

Kaltrina 11 år; teckning som troligen föreställer en krigsupplevelse.

En docka, en äldre kvinna stod vid spisen. Efter en stund övergick Kaltrina till lek med de större dockorna. Hon tog doktorsväskan, undersökte den stora dockan och gav dockan en spruta och satte på ett plåster. Efter det ville hon måla. Hon ritade först tre träd i rad och målade sen mycket noggrant det första trädet. Efter det målade hon en soldat, eller möjligen var det en man med kamouflagefärgade kläder. Mannen hade ett gevär i händerna och sköt en flicka i magen. Man såg på bilden att blodet försade från flickan. Flera människor blev skjutna på målningen. Jag uppfattade att hon menade att det var barn också.

Ett av barnen försökte springa ifrån mannen men barnet sköts i benet. Man ser soldatens belåtna min på målningen. Jag frågade självklart inget om bilden men hade känslan av att detta var något som flickan kunde ha sett och upplevt”, skrev Laila Lindberg.

Solen 9 år bjuder på lunch.

Den beskrivna målningen är på framsidan av *Att leka och rita*, (se föregående sida i denna artikel). Lindberg beskriver tjugo barns lekarbeten i boken. De flesta barnen är yngre än Kaltina. Den yngste är drygt två år. Många är omkring fem till sju år gamla. I övrigt handlar boken om asylsökande, migrationsverkets arbete, överklagande, ensamkommande barn och ämnen som barns sorg, mm. Laila Lindberg avled i juli 2014, några veckor efter boken utkommit i en andra utgåva. Andra lekarbetspedagoger fortsätter arbetet med nyanlända, asylsökande barn i Söderhamn.

Lekarbete används som särskilt stöd till barn/elever i många förskolor och grundskolor. Metoden har dock mött visst formellt motstånd, då ett antal rektorer ansett att den motverkar – och inte är anpassad till – kravet på inkludering och det tidigare kravet på integrering.

Lekarbetet tar 30 minuter och sker i ett särskilt rum med sandlåda och övrigt lekarbetsmaterial och barnet

störs då inte av annan verksamhet. Forskning visar, som beskrivits tidigare, att lekarbete stöder barns utveckling av social kompetens, språkförmåga och självkänsla. Den utvecklingen är synnerligen positiv för att barn ska fungera bra i en inkluderande skola och det gäller i hög grad för nyanlända barn och ungdomar.

Ny förberedelseenhet för nyanlända – LYSA-enheten i Uppsala

De många barn, som nu anländer till Sverige, ska inordnas i grundskolan. De har även rätt till stöd, vilket står i skollagen. I många kommuner sker det omorganisationer. Detta har till exempel skett i Uppsala. Kommunen har inrättat en ny förberedelseenhet, LYSA-enheten för nyanlända elever. I den skolan går ca 400 elever mellan 6 och 16 år.

Skolkurator Karin Hallén Sahlin tjänstgör där. Hon har i en artikel i Uppsala Nya Tidning och i intervjuer framhållit att det finns relativt enkla och billiga åtgärder, som kan få oproportionerligt god effekt, och det är att låta nyanlända barn och unga uttrycka sig och bearbeta upplevelser genom lek och skapande verksamhet. Låt leken läka! Ta vara på barnets medfödda resurser för utveckling och lärande på ett konstruktivt sätt! Innehållet i den här artikeln stöder hennes uttalanden om lekens funktion och betydelse.

Elever på LYSA kan få lekarbete som särskilt stöd, när de är 6-14 år. En annan metod som också används är *tejping*, även kallat leksamtal.

Tejping är en enskild stund med leksamtal mellan en vuxen/socialkurator och ett barn, som leker på ett bord. På bordet är en yta markerad med tejp och inom den får lekfigurerna, som är små och av trä, vara aktiva under leksamtalsstunden. På LYSA används tejping med elever i ålderna 6-16 år, det vill säga även med äldre elever än de som får lekarbete.

Båda metoderna ger barnet/eleven möjlighet att strukturera och uttrycka sina upplevelser i lekens form och i målning. Därigenom blir minnena mindre oroande och störande och mer konstruktiva och användbara i inläringssammanhang.

Det finns skillnader i vad den vuxne säger under lekstunden och i lekarbetet, samt när det gäller lokal och lekmaterial. Personalen på LYSA ser positiva effekter hos eleverna både vid lekarbete som tejping.

Stöd till nyanlända barn och ungdomar

Nyanlända barn/ungdomar har en medfödd förmåga att bearbeta minnen av hotfulla situationer, separationer och saknad av en tidigare livssituation samt problem med

Dockhus och boskap som redskap för lekarbete.

att anpassa sig till nya förhållanden. De kan strukturera och bearbeta svåra upplevelser och aktuella problem i kreativt skapande tillsammans med en vuxen i en trygg, förutsägbar situation som i lekarbete och i leksamtal/tejpning.

Det är en utmaning för mottagande förskolor och skolor att ta vara på den möjligheten. De nyanländas relationer till andra barn och till lärare kan bli mer positiva. Skolarbetet och lärandet kan gå lättare och blir mer ”framgångsrikt” för dem med lämpligt specialpedagogiskt stöd.

Några barn/ungdomar kan behöva barnpsykoterapi. Det kan vara svårt att få, beroende av var barnet/ungdomen bor, och det kräver ofta flera års väntetid.

Ett rum dedikerat till lekarbete.

Mer information om utbildning i Lekarbetspedagogik: www.lekarbete.nu och om LYSA-enheten: www.lysandeutbildning.wordpress.com

Litteratur:

Kärsten-Ebeling G & Olterup T (red.) (2014): *En bra början - mottagande och introduktion av nyanlända*. Studentlitteratur. Ett kapitel av Laila Lindberg.

Lagercrantz H (2013) *Hjärnbrus. Om utvecklingen av den nyfikna hjärnan och medvetandet*. Carlssons.

Lindberg, L (2014) *Att leka och rita – barns försök att förstå en obegriplig omvärld*. Bokförlaget K&R.

En välkomnande attityd

TEXT Lindita Metaj, resurspedagog på Kyrkskolan i Svedala
FOTO Barbro Jönsson

Nu vill jag berätta för er om mitt arbete med nyanlända elever och mina erfarenheter kring detta.

Jag har bott i Sverige i cirka 19 år och har en grundskollärareutbildning från Makedonien. Just nu studerar jag på MAH min sista termin för att komplettera min utbildning, som har tagit 2,5 år. Jag har även läst SVA 30 poäng och Svenska 15 poäng på MAH.

2004 började jag arbeta på en introduktionsskola i Fosie stadsdel i Malmö med nyanlända elever. Jag började där när enheten var alldeles nystartad, men var i kraftig utveckling. Många elever kom från Irak, Iran, Somalia, Pakistan, forna Jugoslavien, Turkiet, Albanien, Kina

osv. Jag fick hand om en grupp med elever i åldern 7-10 år, cirka 10 elever. Mottagningsenheten bestod av sex grupper med 10-15 elever i varje grupp och varierande åldrar upp till 13 år.

Enheten fungerade väl, pedagogerna hade pedagogisk kompetens och en god ledning med egen ansvarig chef. Jag trivdes i verksamheten och kände mig uppskattad bland kollegorna och hade även fördelen att tala flera av språken.

En av mina kollegor tillsammans med vår chef fick delta i det första mötet där eleven kartlagdes, sedan fick hon undervisa eleverna i nybörjargruppen i max 8 veckor.